

MATERIAŁY I DOKUMENTY

ROBERT SPAŁEK

STATUT BIURA SPECJALNEGO MBP¹

Biuro Specjalne MBP powstało formalnie 2 marca 1950 r. Odpowiedni rozkaz organizacyjny nosił numer 018. Podpisał się pod nim minister Stanisław Radkiewicz². Dyrektorem jednostki mianowano płk. Anatola Fejgina, a jego zastępcami – ppłk. Józefa Światłę i ppłk. Henryka Piaseckiego. Fejgin wcześniej pełnił funkcję zastępcy szefa Głównego Zarządu Informacji Wojska Polskiego, Światło był zastępcą płk. Józefa Różańskiego – kierownika grupy specjalnej MBP (poprzedniczki Biura Specjalnego), a Piasecki zajmował stanowisko naczelnika Wydziału I Departamentu V MBP. Zgodnie z przygotowanym projektem statutu Biuro Specjalne (w prezentowanym dokumencie występuje pod roboczą nazwą „Biuro do spraw szczególnej wagi”) miało składać się z czterech wydziałów: operacyjnego (pierwotnie: operatywnego), śledczego, obserwacyjnego (pierwotnie: inwigilacyjnego) i ogólnego. W praktyce w jego skład wszedł jeszcze wydział piąty – ochrony (oddziałowi, strażnicy, buchalter, elektromonter, magazynier, technik telefoniczny, palacz)³.

Zgodnie z etatami zatwierdzonymi 15 grudnia 1949 r. Biuro mogło docelowo zatrudnić ponad 200 osób (196 mundurowych, sześciu cywilów i dwie osoby na kontrakt)⁴. Rzeczywistość jednak odbiegała od pierwotnych założeń. W grudniu 1950 r. grupa pracowników liczyła nie mniej, ale i prawdopodobnie niewiele więcej niż 114 osób⁵.

¹ Publikowany dokument odnalazł w Archiwum IPN Andrzej Paczkowski. Za przekazanie dokumentu i umożliwienie jego publikacji Panu Profesorowi bardzo serdecznie dziękuję.

² AIPN, 1572/69, Rozkaz organizacyjny nr 018, 2 III 1950 r., k. 26.

³ AIPN, 1572/2649, Etat nr 017. Biuro Specjalne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, 15 XII 1949 r.

⁴ *Ibidem*.

⁵ R. Spałek, *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnątrz partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa–Poznań 2014, s. 923–924; por. J. Topyło, *Departament X MBP w latach 1949–1954. Geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, Toruń 2006, s. 42.

Wyjątkową rolę w funkcjonowaniu Biura Specjalnego odgrywał wiceminister bezpieczeństwa publicznego Roman Romkowski – wysłannik i nadzorca działający z polecenia kierownictwa PZPR. Był bliskim współpracownikiem ludzi autoryzujących inspirowanie sowieckie i bezpośrednio odpowiedzialnych za rozkręcenie spirali szpiegomanii w Polsce Ludowej, czyli prezydenta, zarazem przewodniczącego KC PZPR Bolesława Bieruta oraz jego „prawej ręki” – Jakuba Bermana. Niekiedy Romkowski osobiście brał udział w przesłuchaniach uważanych za potencjalnie przełomowe; najbardziej dobitnym przykładem była jego obecność podczas dwunastu przesłuchań Władysława Gomułki (na czterdzieści cztery przeprowadzone w ogóle)⁶. Zadaniem Romkowskiego było doglądać najpilniejszych i najbardziej prestiżowych prac operacyjnych i śledczych pozostających w kompetencjach dyrektora Fejgina i jego ambitnego zastępcy Światły. Były to – najogólniej rzecz ujmując – wszystkie sprawy związane z domniemaną zdradą najważniejszych person okupacyjnej PPR – wspomnianego Gomułki, a także Mariana Spychalskiego i ludzi z ich otoczenia.

Z kolei wiceminister Waław Lewikowski – główny autor publikowanego poniżej statutu Biura Specjalnego⁷ i wcześniejszy przewodniczący Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – nadzorował zadania dotyczące innych wątków rzekomej agentury w KPP-PPR-PZPR oraz w powojennej administracji rządowej i państwowej, m.in. zajmował się kontrolą rozpracowań byłych działaczy tzw. odrodzonej PPS, ale i działaniami przedwojennej policji politycznej, czyli „Defy”, i kontrwywiadu wojskowego „dwójki”, a także międzynarodowymi powiązaniem osób podejrzanych. W publikowanym tu liście przewodnim przygotowanym przez ministra Stanisława Radkiewicza, a skierowanym do Bieruta, oprócz Lewikowskiego jako współautor dokumentu występuje Romkowski, gdyż za statut nowej struktury mieli tytułarnie odpowiadać obaj osobiście nadzorujący ją wiceministrowie. W praktyce Romkowski – jako doskonale ustosunkowany – był tym, który przede wszystkim przekazywał na bieżąco uwagi i wytyczne pochodzące z kierownictwa partii, dostarczał też Lewikowskiemu niezbędne do pracy dokumenty. Swoje „trzy grosze” do pracy nad dokumentem miał dorzucić również Fejgin⁸.

Minister Radkiewicz, który firmował nazwiskiem całą pracę bezpieki, był figurantem, a nie decydem. Jak wspominał Romkowski: „Kierownictwo partyjne dobrze wiedziało, co przedstawia sobą Radkiewicz, człowiek, z którym najlepiej można było rozmawiać na tematy – jeleni, saren, dzików, polowania; człowiek, który nazajutrz najczęściej zapominał referowaną mu sprawę operacyjną, który nigdy nie przeczytał ani jednej sprawy operacyjnej czy śledczej. Przez dziesięć lat nie można się go było doprosić, ażeby wygłosił przynajmniej dziesięćminutową informację na tematy polityczne dla aktywu MBP”⁹.

⁶ R. Spałek, *Komuniści przeciwko...*, s. 744.

⁷ *Wypisy z zeznań Anatola Fejgina, złożonych przed wiceprokuratorem Prokuratury Generalnej Kazimierzem Kukawką, maj 1956 r.* [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki. Dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990, s. 204–205.

⁸ *Z notatek Anatola Fejgina* [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki...*, s. 226.

⁹ *Fragment listu Romana Romkowskiego do I sekretarza KC PZPR Edwarda Ochaba, 22 V 1956 r.* [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki...*, s. 140.

W dokumencie *Projekt scalenia i reorganizacji Biura Specjalnego MBP*, opublikowanym przez Andrzeja Paczkowskiego w 2003 r., czytamy, że do 4 października 1951 r., a więc w ciągu dwudziestu miesięcy jego działalności, aresztowano 302 osoby¹⁰. Ponad połowę aresztowanych stanowili „funkcjonariusze przedwojennego aparatu ścigania oraz różnych agend Delegatury Rządu RP i oficerowie AK (głównie wywiadu i kontrwywiadu)”¹¹. Z moich dociekań przeprowadzonych ponad dekadę później wynika z kolei, że w ciągu sześciu lat istnienia tajnej komórki MBP rozpracowującej wrogów wewnętrznych w partii¹² w więzieniach w podwarszawskim Miedzeszynie oraz przy ul. Rakowieckiej (Pawilon XI i Pawilon A) przetrzymywano w związku z podejrzeniem o antykomunistyczny spisek około 800 osób (poddano je oficjalnym i nieoficjalnym przesłuchaniom i śledztwom, wielokrotnie torturowano, przeprowadzono kilka sfingowanych procesów sądowych). Wszystkie te osoby, niezależnie, czy były komunistami, czy ich przeciwnikami, prawdziwymi czy wyimaginowanymi (np. z AK czy NSZ), oskarżono o działalność na szkodę nowej Polski (niejednokrotnie łączono to z fałszywym zarzutem współpracy z gestapo podczas wojny)¹³.

Cała akcja poszukiwań i aresztowań wrogów wśród komunistów i ich sojuszników została zainspirowana przez Moskwę, była zjawiskiem charakterystycznym dla wszystkich partii robotniczych Europy Środkowo-Wschodniej, ale – co warto podkreślić – była zarazem interioryzowana, podtrzymywana i okresowo rozniecana bądź hamowana przez lokalne grupy komunistów (w przypadku Polski Ludowej przez Bieruta, Bermiana i Minca) zwalczających silnego konkurenta do władzy (Gomułkę).

Nie da się wskazać jednego racjonalnego i udokumentowanego argumentu, który tłumaczyłby całościowo przyczyny tej patologii. Po pierwsze, taki był styl sprawowania władzy w ZSRS, i to zarówno w skali mikro (kierowanie partią), jak i makro (rządzenie krajem). Dziś możemy nazwać ten sposób zarządzania przez strach. Nieustannie nawracający kołowrót mniejszych i większych czystek, samokrytyk, rzucania fałszywych oskarżeń – tak wyglądało życie codzienne działaczy partii sowieckiej na poziomie lokalnym i centralnym od zarania. Ten sposób zarządzania partią i krajem Stalin przeniósł po wojnie na zarządzanie podległymi sobie partiami komunistycznymi; taką metodę znał i wiedział, że jest skuteczna.

Po drugie, istniało faktyczne zagrożenie przeniknięcia agentów świata zachodniego w szeregi partii komunistycznych, jednak sposób, który obierano w krajach podległych Sowietom, by zaradzić problemowi, był barbarzyński: warto skazać stu niewinnych, by złapać jednego szpiega. Pamiętajmy, że Stalin szykował się nie tylko do zarządzania połową Europy, lecz także do III wojny światowej. Potrzebował więc weryfikacji międzynarodowych kadr komunistycznych, do których w poprzednich latach napłyne

¹⁰ A. Paczkowski, *Utworzenie X Departamentu MBP*, „Zeszyty Historyczne” (Paryż) 2003, z. 145, s. 57.

¹¹ *Ibidem*, s. 55.

¹² Początkowo jednostka nieformalna działała pod nazwą „grupa specjalna MBP” (od października 1948 do marca 1950 r.), następnie, po reorganizacji, funkcjonowała jako Biuro Specjalne MBP (od marca 1950 do listopada 1951 r.), aż wreszcie po gruntownej zmianie i poszerzeniu struktury operowała jako Departament X MBP (od listopada 1951 do czerwca 1954 r.).

¹³ R. Spalek, *Komuniści przeciwko...*, s. 992, 1071–1072.

wielu nowych ludzi, niejednokrotnie dalekich od komunizmu, a i do dawnych członków ruchu sowieccy i kominternowscy działacze nie mogli mieć zaufania. Trafności oskarżeń często nie sprawdzano, a „szpiegów” wyszukiwano metodą *stricte* sowiecką, a więc „bojem” – oskarżano, więziono, przeprowadzano procesy nieuzasadnione merytorycznie.

Publikowany dokument ukazuje moment przemiany dotychczasowej struktury, a więc niesformalizowanej, nieetatowej, tajnej grupy specjalnej MBP, działającej pod kierownictwem płk. Józefa Różańskiego (zwanej także czasem grupą Romkowskiego), w już sformalizowaną, wyposażoną w etaty, choć nadal niejawną jednostkę, zwalczającą zdrajców w komunistycznym obozie władzy. Metody pracy grupy specjalnej okazały się nieefektywne, przesłuchania katowanych podejrzanych nie przynosiły efektów oczekiwanych przez kierownictwo partii i oficerów bezpieczeństwa, należało więc przeprowadzić reorganizację. Tym bardziej że jednocześnie przystępowano do kolejnych aresztowań i wikłano w śledztwo coraz większą liczbę podejrzanych, w tym wielu pepeerowców i ich stronników. Tylko w związku z tzw. sprawą Lechowicza–Jaroszewicza¹⁴ w ciągu roku, tj. od jesieni 1948 do jesieni 1949, aresztowano ponad sto osób, a jeźliby dodać do tego aresztowanych powiązanych ze śledztwami Leona Gecowa, Hermanna Fielda¹⁵ oraz ludzi związanych z wywiadem i kontrwywiadem AK oraz z przedwojenną Policją Państwową, to w samym tylko pawilonie XI na Mokotowie było ok. 150–200 osadzonych, nad którymi nadzór sprawowała grupa specjalna, a od marca 1950 r. Biuro Specjalne MBP. Terror autoagresywny (jako niewielka część terroru powszechnego i masowego) dopiero się rozpoczynał. Był immanentnym, choć ubocznym składnikiem zaprowadzania systemu totalitarnego w wydaniu stalinowskim.

¹⁴ Aresztowani w październiku 1948 r. Włodzimierz Lechowicz i Alfred Jaroszewicz byli przedwojennymi współpracownikami sowieckiego wywiadu, jednocześnie pracowali w Oddziale II Sztabu Generalnego WP („dwójce”). Podczas wojny obaj znaleźli się w strukturach Polskiego Państwa Podziemnego (Lechowicz w strukturach administracji cywilnej, Jaroszewicz w wywiadzie AK) i jednocześnie byli informatorami Mariana Sychalskiego, szefa wywiadu-kontrwywiadu GL/AL. Po wojnie Lechowicz współpracował z Władysławem Gomułką w Ministerstwie Ziem Odzyskanych. W 1948 r. obaj zostali aresztowani przez tajną grupę specjalną MBP i oskarżeni o wieloletnią inwigilację ruchu komunistycznego w Polsce, a także o współpracę z gestapo i dążenie do dokonania przewrotu politycznego w Polsce Ludowej. Ostatecznie skazano ich w sfinansowanych procesach w połowie 1955 r. na kary kilkunastoletniego więzienia. Na wolność wyszli w związku z polityczną „odwilżą” 1956 r. Zarzuty stawiane im w śledztwach i procesach były nieprawdziwe.

¹⁵ Bracia Noel i Hermann Fieldowie byli amerykańskimi pacyfistami, kwarkami i radykalnymi lewicowcami. Noel współpracował z NKWD, wyjeżdżał do ZSRS, ale po wojnie Sowieci uznali go za zdrajcę i aresztowali w maju 1949 r. w Pradze. Kilka miesięcy później drugiego z braci aresztował na warszawskim Okęciu Józef Światło. Hermann trafił na pięć lat do piwnicy MBP w podwarszawskim Miedzeszynie. Ponieważ przed wojną i w jej trakcie poznał kilku komunistów z Polski (m.in. Leona Gecowa, Antoninę Lechtman, Jana Lisa), wszystkich ich aresztowano i oskarżano o zawieranie międzynarodowego spisku mającego na celu m.in. dywersję w państwach socjalistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej. Hermanna Fielda wypuszczono z więzienia po ujawnieniu jego sprawy na falach Radia Wolna Europa jesienią 1954 r. przez „dezertera z MBP” – ppłk. Światłę.

Nr 1¹

1949 grudzień 15, Warszawa – Statut Biura Specjalnego Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego opracowany przez wiceministrów MBP Wacława Lewikowskiego i Romana Romkowskiego wraz z listem przewodnim ministra MBP Stanisława Radkiewicza z 16 grudnia 1949 r. skierowanym do przewodniczącego PZPR i prezydenta RP Bolesława Bieruta

Warszawa, 16 XII 1949 r.

Minister Bezpieczeństwa Publicznego²

T[owarzysz Bolesław] Bierut³

Przesyłam projekty:

Statutu Biura do spraw Szczeg[ólnej] wagi (Lewikowski⁴–Romkowski⁵)

Etatów tego Biura

Zakresu działania V dep[artamentu MBP]⁶ po linii ochrony ruchu robotniczego

¹ Tekst pozostawiono w zapisie oryginalnym. Nie poprawiano ortografii, interpunkcji, składni i fleksji.

² Tytułatura na druku firmowym.

³ Bolesław Bierut (1892–1956) – komunista, absolwent Szkoły Partyjnej KPP w Kraskowie (ZSRS) oraz Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie, instruktor i funkcjonariusz Kominternu, prawdopodobnie współpracownik NKWD w Mińsku (1941–1943), przewodniczący i prezydent Krajowej Rady Narodowej, prezydent Polski Ludowej (1947–1952), premier (1952–1954), przewodniczący i I sekretarz KC PZPR (1948–1956). Odpowiedzialny za terror i sowietyzację Polski w latach 1944–1956. Przewodniczący Komisji Sekretariatu Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego, inspirującej i nadzorującej system represji (1949–1954).

⁴ Wacław Lewikowski (1907–1994) – komunista, przewodniczący Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR/PZPR (1945–1949), wiceminister bezpieczeństwa publicznego (1949–1952), kierownik Wydziału Administracyjno-Samorządowego (1949), ambasador PRL w ZSRS (1952–1957).

⁵ Roman Romkowski (1907–1968) – komunista, od 1930 do 1935 r. mieszkał w ZSRS. Tam ukończył moskiewski Uniwersytet Komunistyczny Mniejszości Narodowych Zachodu (1931–1934), wykładał ekonomię polityczną na kursach partyjnych, przechodził szkolenia wojskowe, od 1941 r. w sowieckich oddziałach partyzantskich (dywersyjnych i wywiadowczych), kierownik Kontrwywiadu Resortu Bezpieczeństwa Publicznego w PKWN (druga poł. 1944), dyrektor Departamentu I MBP – kontrwywiadu (do stycznia 1946 r.), następnie specjalny pomocnik ministra bezpieczeństwa, wiceminister bezpieczeństwa (1949–1954), członek Komisji Sekretariatu Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego, inspirującej i nadzorującej system represji (1949–1954).

⁶ Departament V Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (społeczno-polityczny). Do głównych zadań departamentu należały: nadzór nad wszystkimi stowarzyszeniami i organizacjami społecznymi, walka z Kościołem katolickim i innymi wyznaniem, ochrona partii komunistycznej przed wrogami (od grudnia 1949 r. Wydział I Departamentu zajmował się ochroną ruchu robotniczego przed dywersją nielegalnych socjalistów, a Wydział VII – przed dywersją prowokatorów pepeerowskich, tj. „nacjonalistów”, „trockistów” i innych).

– Materiał na dzisiejsze posiedzenie Komisji [BP KC PZPR ds.] Bezpieczeństwa Publicznego⁷.

Parafa Stanisława Radkiewicza⁸.

STATUT BIURA

Zadania

Zadaniem Biura jest pomoc Partii w ujawnianiu i likwidowaniu obcych agentur i ugrupowań antypartyjnych, które w warunkach zaostrzającej się walki klasowej powstają, względnie są nasyłane do Partii przez wrogie ośrodki dyspozycyjne dla szpiegostwa i dywersji, a których nie udaje się ujawnić i zlikwidować normalną drogą partyjną.

Zakres działania

Biuro jest składową częścią MBP kierowaną bezpośrednio przez Sekretariat [KC PZPR]⁹. Biuro istnieje na szczeblu ministerstwa i zajmuje się rozpracowywaniem spraw szczególnej wagi centralnego i wojewódzkiego znaczenia, tj. rozpracowuje tych podejrzanych członków Partii, względnie grupy antypartyjne, członkowie których zajmują odpowiedzialne stanowiska w aparacie partyjnym i państwowym, i wchodzi w zakres nomenklatury Wydziału Personalnego KC. Biuro może wszcząć sprawę tylko po uzyskaniu zgody Sekretariatu [KC PZPR], względnie na zlecenie Sekretariatu [KC PZPR]¹⁰.

Ujawnieniem i rozpracowaniem elementów i grup titowskich, trockistowskich i innych grup dywersyjnych w ruchu robotniczym w terenie zajmuje się V Departament [MBP].

Uogólniony materiał o wynikach prac innych Departamentów w sprawach partyjnego charakteru koncentruje się w Biurze [Specjalnym MBP].

Metody pracy

Biuro zaprowadza własną kartotekę podejrzanych członków Partii.

Biuro rozpoznaje poszczególnych podejrzanych członków Partii, lub poszczególne podejrzane grupy w partii drogą zbierania, gromadzenia i rozpracowywania materiałów obciążających, przekazanych przez Sekretariat KC [PZPR] lub zebranych w toku

⁷ Komisję Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego powołano 24 II 1949 r. na mocy decyzji Sekretariatu KC PZPR – wcześniej funkcjonowała jako ciało niesformalizowane. Oficjalnie sprawowała nadzór nad działalnością organów bezpieczeństwa, w praktyce stanowiła najwyższą instancję kierowniczo-kontrolną. Na czele komisji stał Bolesław Bierut (przewodniczący), którego najbliższym pomocnikiem był Jakub Berman, ponadto w jej skład wchodził: Hilary Minc, minister Stanisław Radkiewicz oraz – zależnie od potrzeb i podejmowanych tematów – wiceministrowie bezpieczeństwa publicznego: Mieczysław Mietkowski, Roman Romkowski, Konrad Świetlik. Od jesieni 1949 r. udział w części prac komisji brał także dyrektor Biura Specjalnego (następnie Departamentu X) MBP płk Anatol Fejgin. Komisja była ciałem niejawnym, obrad nie protokołowano. O pracach tego gremium regularnie informowano stronę sowiecką (tzw. głównego doradcę ministra bezpieczeństwa publicznego).

⁸ Stanisław Radkiewicz (1903–1987) – komunista, członek Centralnego Biura Komunistów Polski w ZSRS (1944), oficer polityczny 1. Dywizji Piechoty im. T. Kościuszki, kierownik resortu bezpieczeństwa publicznego PKWN (1944), minister bezpieczeństwa publicznego (1945–1954).

⁹ W rzeczywistości Biurem Specjalnym nie zawiadywał Sekretariat KC PZPR – powołany w grudniu 1948 r. do organizowania pracy aparatu partyjnego – lecz Komisja Biura Politycznego KC PZPR ds. Bezpieczeństwa Publicznego (zob. przyp. 22).

¹⁰ Jak wyżej.

operatywnego rozpracowywania spraw przez inne ogniwa aparatu bezpieczeństwa oraz informacji uzyskanych drogą agenturalną.

Biuro tworzy agenturę tylko dla danej konkretnej sprawy i tylko za zgodą Sekretariatu KC [PZPR]. Po załatwieniu sprawy agenturę zwalnia się.

Pracę agenturalną prowadzi się przy pomocy godnych zaufania członków partii, którzy powinni wykonywać polecane im zadania w poczuciu obowiązku partyjnego¹¹.

Do wyjątkowych wypadków powinno należeć werbowanie agentury na podstawie kompromitujących materiałów.

Przy rozpracowaniu konkretnych spraw Biuro może zarządzić inwigilację podejrzanych osób po uprzednim uzyskaniu na to zgody Sekretariatu KC [PZPR]. Tak samo Biuro musi uzyskać zgodę Sekretariatu KC [PZPR] na przeprowadzenie aresztowania lub wszczęcia oficjalnego śledztwa.

Dla przeprowadzenia swych prac Biuro może korzystać z pomocy aparatu Ministerstwa [Bezpieczeństwa Publicznego] oraz za zgodą Sekretariatu KC [PZPR] może korzystać z aparatu C[entralnej] K[omisji] K[ontrolni] P[artyjnej]¹².

Konspiracja

Praca Biura powinna być ściśle tajna i zaszyfrowana, nawet wobec aparatu [Ministerstwa] Bezpieczeństwa Publicznego.

Materiały na poszczególnych podejrzanych członków Partii, którymi zajmują się inne ogniwa aparatu bezpieczeństwa powinny wpływać do Biura **tylko** za pośrednictwem ministra wzgl[ędnie] v[i]ce ministra sprawy zaś wynikające bezpośrednio z Partii **tylko** za pośrednictwem Sekretariatu KC [PZPR].

Struktura

Biurem kieruje dyrektor i 2-ch zastępców.

Biuro składa się z następujących wydziałów:

Wydział operatywny

Wydział śledczy

Wydział inwigilacyjny

Wydział ogólny (sprawozdawczość, kartoteka i ewidencja, biuro maszyn)¹³.

Listopad 1949 r. W[acław] Lewikowski^a

15 XII 1949 r., Zapoznałem się S[tanisław] Radkiewicz^b

Źródło: AIPN, 0649/9, t. 2, IPN BU 0649/9; t. 2, s. 772–775, rkps, mps.

^a Cały zapis odręczny.

^b Podpis nieczytelny. Cały zapis odręczny.

¹¹ W praktyce bardzo częstą metodą pozyskania informatora było połączenie szantażu i zastraszenia z odwołaniem się do pryncypiów ideologii komunistycznej (pezetpeerowskiej).

¹² Centralna Komisja Kontroli Partyjnej była obok Komitetu Centralnego i Centralnej Komisji Rewizyjnej jednym z organów władzy w PZPR wybieranych podczas zjazdu partii (zjazd partii miał formalnie status władzy najwyższej). Była sformalizowanym sądem koleżeńskim (mogła nakładać kary za działania niezgodne ze statutem, a także przekazywać sprawy wymiarowi sprawiedliwości) i miała wpływ na kształtowanie kadr partyjnych.

¹³ Zob. tekst główny przed przypisem 3.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie

1572/69, Rozkaz organizacyjny nr 018, 2 III 1950 r.

1572/2649, Etat nr 017. Biuro Specjalne Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego, 15 XII 1949 r.

Źródła drukowane

Fragment listu Romana Romkowskiego do I sekretarza KC PZPR Edwarda Ochaba, 22 V 1956 r. [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki. Dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990.

Wypisy z zeznań Anatola Fejgina, złożonych przed wiceprokuratorem Prokuratury Generalnej Kazimierzem Kukawką, maj 1956 r. [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki. Dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990.

Z notatek Anatola Fejgina [w:] S. Marat, J. Snopkiewicz, *Ludzie bezpieki. Dokumentacja czasu bezprawia*, Warszawa 1990.

OPRACOWANIA

Paczkowski A., *Utworzenie X Departamentu MBP, „Zeszyty Historyczne”* (Paryż) 2003, z. 145.

Spalek R., *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w partii komunistycznej w Polsce w latach 1948–1956*, Warszawa–Poznań 2014.

Topyło J., *Departament X MBP w latach 1949–1954. Geneza – struktura organizacyjna – metody pracy*, Toruń 2006.

Statut Biura Specjalnego MBP

W Polsce między 1948 r. a 1956 r. doszło do czystek partyjnych w elitach komunistycznych (PPR–PZPR). Poszukiwania „wrogów wewnętrznych” prowadziła specjalna tajna komórka MBP, początkowo zwana grupą specjalną (1948), następnie Biurem Specjalnym (1950), w końcu Departamentem X MBP (1951–1954). Całość prac tych komórek nadzorował z polecenia kierownictwa PZPR gen. Roman Romkowski (wice-minister MBP). We wstępie artykułu nakreślono krótko historię powstania Biura Specjalnego, wskazano osoby decydujące o lokalnym zasięgu i przebiegu poszukiwań „wrogów wewnętrznych” (m.in. Bolesława Bieruta, Jakuba Bermiana, Romana Romkowskiego) oraz wspomniano o reprezentatywnych dla całego zagadnienia komunistach (m.in. Władysławie Gomułce, Marianie Spychalskim, Włodzimierzu Lechowiczu, Leonie Gecowie, Hermannie Fieldzie), którzy byli aresztowani, więzieni i przesłuchi-

wani pod fałszywymi zarzutami zdrady, współpracy z obcymi wywiadami, dążenia do przewrotu ustrojowego w Polsce Ludowej. Publikowany w dalszej części dokument ukazuje moment przemiany niesformalizowanej, tajnej grupy specjalnej MBP, działającej pod kierownictwem płk. Józefa Różańskiego, w sformalizowaną, wyposażoną w etaty, choć nadal niejawną jednostkę – Biuro Specjalne, zarządzaną przez płk. Anatola Fejgina. Struktura ta funkcjonowała niespełna dwa lata, ponieważ rozrastający się terror autoagresywny wymagał kolejnej reorganizacji tajnej struktury. Nowo powołany Departament X MBP objął swoim zasięgiem cały kraj.

SŁOWA KLUCZOWE

Bolesław Bierut, czystki, Władysław Gomułka, Biuro Specjalne, Departament X Ministerstwa Bezpieczeństwa Polska, grupa specjalna, Polska Partia Robotnicza (PPR), Polska Zjednoczona Partia Robotnicza (PZPR), Roman Romkowski, terror

Statute of the Special Office of the Ministry of Public Security

Party cleansing in the communist elites (PWP-PUWP) took place in Poland between 1948 and 1956. The search for “internal enemies” was conducted by a special secret unit of the MPS, initially called a special group (1948), then the Special Office (1950), and finally Department X of the MPS (1951–1954). Work of these units was supervised by Gen. Roman Romkowski (deputy minister at the MPS) by order of the management of the Polish United Workers’ Party. The introduction of the article briefly outlines the history of the establishment of the Special Office, indicates the persons deciding on the local scope and course of the search for “internal enemies” (including Bolesław Bierut, Jakub Berman, Roman Romkowski) and mentions communists representative of the whole issue (*inter alia*, Władysław Gomułka, Marian Spychalski, Włodzimierz Lechowicz, Leon Gecow, Hermann Field), who were arrested, imprisoned and interrogated under false allegations of treason, cooperation with foreign intelligence, striving for a systemic coup in “Polska Ludowa.” The document published further shows the moment of transformation of the non-formalised, secret special group of the MPS, operating under the direction of Col. Józef Różański, into a formalised, still secret, unit with fulltime employees – the Special Office, managed by Col. Anatol Fejgin. This structure was functioning for less than two years because the growing auto-aggressive terror required another reorganisation of the secret structure. The newly established Department X of the MPS covered the entire country.

KEYWORDS

Bolesław Bierut, purge, Władysław Gomułka, Special Office, Department X of the Ministry of Public Security, special group, Polish Workers' Party (PWP), Polish United Workers' Party (PUWP), Roman Romkowski, terror

ROBERT SPAŁEK – historyk, doktor nauk humanistycznych, pracownik Oddziałowego Biura Badań Historycznych IPN w Warszawie, zajmuje się historią polityczną Polski 1939–1989, zainteresowania badawcze koncentruje wokół dziejów stalinizmu i komunistów w Polsce. Organizator konferencji, autor artykułów naukowych, prasowych, monografii i redaktor tomów zbiorowych. Najważniejsza publikacja autorska: *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w partii komunistycznej w Polsce 1948–1956* (Warszawa–Poznań 2014). E-mail: robert.spalek@ipn.gov.pl.

ROBERT SPAŁEK – historian, PhD, employee at the Institute of National Remembrance Warsaw branch, deals with the political history of Poland 1939–1989, focuses his scientific interests around the history of Stalinism and communists in Poland. Conference organizer, author of scientific articles, press articles, monographs and editor of collective volumes. The most important author's publication: *Komuniści przeciwko komunistom. Poszukiwanie wroga wewnętrznego w partii komunistycznej w Polsce 1948–1956* (Warszawa–Poznań 2014). E-mail: robert.spalek@ipn.gov.pl.